

LES EXPLICACIONS DELS HAGIÒNIMS EN LA «LEGENDA
AUREA» I LA TRADICIÓ MEDIEVAL D'ETIMOLOGIES
NO-DERIVACIONALS

Ben aviat els lectors catalans i els filòlegs catalanòfils de tot arreu tindran el plaer d'acollir, per fi, una edició crítica de les *Vides de Santz rosselloneses* (ca. 1300), preparada ja fa molts anys per dos doctorands de la Universitat de Xicago i ara revisada i editada pel seu mestre Joan Coromines.¹ Un aspecte d'aquesta famosa obra hagiogràfica del beat arquebisbe dominicà de Gènova Jaume de Varazze,² de l'inici de la segona meitat del segle XIII, difosa ràpidament per tot Europa amb el nom de *Legenda aurea* o bé *Història lombardica*³ i traduïda diverses vegades a gairebé totes les llengües medievals nacionals, que no deixarà de sorprendre i despistar el lector no-preparat, serà el de les explicacions pseudo-etimològiques dels noms dels sants. En posem tot seguit un exemple:

«GERVASII és dit de gear, que vol dir 'sacre', e de 'vas'; o de geenna, que vol dir 'no-cultivat', e de sior, que vol dir 'petit'. Só és

¹ Coromines realitza així, gràcies a la Fundació Vives-Casajuana, una antiga illusió seva; la introducció a l'edició contarà la història d'aquest projecte. Citaré aquí, amb alguns canvis, la transcripció que E. Neugaard, ara professor a la Universitat de Florida del Sud, m'ha posat amablement a la meua disposició.

² En llatí *Iacobus de Voragine*, mort el 1298. Per a més informació bio/bibliogràfica vegeu A. Mombrini, *La leggenda aurea di Jacopo da Varazze*, "Memorie Domenicane" 86 (Florència, 1969), p. 19-42, les diverses enciclopèdies catòliques, o les introduccions a les traduccions i edicions modernes de la *Legenda*, indicades, per exemple, juntament amb les nombrosíssimes edicions antigues, en el *Catalogue général* de la Bib. Nac. de París, vol. 215, de 1972, pp. 114-147. A Espanya, on el pare Ribadeneyra va substituir la *Legenda* —que ridiculitzava no tan sols per les seves etimologies— amb el seu *Flos sanctorum* de 1599 i 1601, M. A. Ródenas en va fer nogensmenys una traducció moderna, *La leyenda dorada*, editada a Madrid el 1914. Tan sols la vella traducció toscana es va editar modernament, el 1924, per A. Levasti.

³ Ed. moderna per Th. Graesse, Dresden-Leipzig 1846, reed. facs. Osnabrück, 1969. Que la *Legenda* ha tingut fins i tot influències lingüístiques ho mostra G. Colón, *¿Voces patrimoniales o voces doctas? Sobre los reflejos romances de LEGENDA*, BLIR 37 (1973) 110-125, reed. *El léxico catalán en la Romania*, Madrid 1976, pp. 276-296.

enquaix: sacrat per mèrit de vida, e <fo> vas per resebamens de virtuts, e peregrí per menspresament del món, e <fo> petit per menspresament de si.»

Com que es tracta d'una traducció, la nostra primera reacció després de llegir aquest passatge estrany és la de comparar-ho amb l'original llatí —no demanant-nos prou sovint què hauria fet en circumstàncies semblants un copista o lector medieval—. Però en la *Legenda* llatina solament constatem que el traductor català no feia front al problema i deixava la interpretació als seus lectors, calcant simplement el text de base mot a mot:

«GERVASIUS vero a gerar, quod est 'sacrum' et vas; vel a gena, quod est 'incolatus' et syor, 'parvulus'. Quasi sacer per vitae meritum, vas per virtutum receptaculum, peregrinus per mundi contentum, parvulus per sui despectum.»

Aclarim ja des d'ara que Jaume de Varazze dóna aquí dues 'etimologies' del nom Gervasi: una separant-lo com a *Ger-vas*, és a dir, en un derivat de *gerar*, mot d'aparença semítica traduït per 'sant', i el mot llatí *vas*, que no precisa traducció en català; l'altra veient-hi la combinació *Geva-sius*, analitzat com a *geva*, traduït primer per «incolatus» i després per «peregrinus», i *syor*, 'petit'.⁴ Com que segons la mentalitat medieval ambdues etimologies són igualment 'correctes', s'han trobat així quatre elements fonamentals del nom Gervasi que simbolitzen quatre virtuts del sant. El procediment consisteix a trobar en un nom diverses síl·labes que en llatí, grec, hebraic, siríac, etc., signifiquin quelcom que es pugui relacionar amb el caràcter del portador del nom. Aquesta coincidència sorprenent i meravellosa sembla provar ja per si mateixa l'autenticitat de l'etimologia etiològica. Les possibilitats heurístiques i retòriques per als comentaristes, escriptors i predicadors són òbvies.

La reacció nostra davant de tals 'etimologies' és d'una altiva condescendència. Ningú ja no les pren seriosament ni creu que valgui la pena de posar-se en guàrdia contra «la ineptitud i la monstruosa ignorància» dels filòlegs medievals que «feien el ridícul» amb les seves etimologies tretes *ex barbaris monachorum veteris aevi vocabulariis et similibus fumosis, rancidis et obsoletis chartulis*, com tronava el 1731 l'editor (i per què, doncs, la reeditava?) d'una

⁴ Seria perdre el temps buscar els ètims precisos a què hom sembla referir-se en aquestes etimologies; l'important és el fet que els autors creien en la seva existència i en la seva significació.

compilació de les etimologies de Jaume de Varazze feta el 1604.⁵ Amb un somriure volterrià ens recordem que en les etimologies d'aquells temps no-científics 'les vocals no comptaven per a res, i les consonants per a ben poca cosa', i passem endavant. Els pocs investigadors moderns que se n'han ocupat ens han assegurat que les etimologies medievals no són res més que 'un divertiment més o menys aguantable', 'jocs de paraules edificants', 'absurditats fantàstiques', 'exemples curiosos d'una aberració humana', 'caricatures', 'monstruositats', etc.⁶

Però sembla que tots hem estat equivocats. Les notes explicatives dels hagiònims, igual que moltes altres interpretacions medievals de paraules, no volien ésser etimologies en el sentit tradicional del mot, però sí que ho foren en el sentit que assumia el terme a partir de la segona meitat del segle XII, quan les etimologies històrico-filològiques assumien el nom de *derivationes*. Un exemple tret de la *Summa Prisciani* de Pere Helias, de mitjan segle XII, mostra que els autors distingien aleshores clarament les dues coses: «AMICUS derivatur ab verbo amo, et ethimologiam ducit ab animo et custode» (cf. Isidor 10, 4), que vol dir: 'Lingüísticament *amicus* és un derivat del verb *amare*; però a més cal relacionar-lo amb **animi custos**, vist que aquests mots contenen les seves lletres i corresponen al seu sentit'.⁷

Com que en general les paraules que s'analitzen se separen en dos o més mots —si són indivisibles es tracta de mots *secundum naturam* o *secundum placitum* i, doncs, inanalitzables—⁸ s'han de distingir els elements que contenen aspectes del sentit profund de la paraula descomposta (l'etimologia) de les parts de què històricament està formada (la *compositio*). Els autors són ben explícits també a aquest respecte. Joan Balbus, per exemple, explica en el

⁵ Es tracta del *Calendarium etymologicum* de E. Schmidt, reeditat en les *Amoenitates literariae* de J. G. Schellhorn, vol. XI, p. 324 ss. Citem les etimologies llatines segons aquesta edició, on sovint s'ometien les interpretacions alegòriques, 'raison d'être' de les etimologies.

⁶ Referències bibliogràfiques en el llibre de Roswitha Klinck, *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, "Medium Aevum", vol. 17, Munich, 1970, p. 7. En la bibliografia final cal afegir G. de Poerck, *Etymologia et origo à travers la tradition latine*, Homenatge E. Leemans, Gent, 1970, pp. 191-228, i P. Zumthor, *Étymologies*, reed. a *Langue, texte, énigme*, Paris, 1975, pp. 144-160.

⁷ Exemple en Klinck, p. 16. Un altre exemple, p. 17, n. 30: "IMAGO dicitur quasi 'imitago', id est 'imitationem alicuius rei agens'; et est ethimologia nominis, derivari namque videtur ab eo quod est *imitor*".

⁸ Vegeu Sant Agustí, *Principia dialecticae*, ed. PL 32, 1412: *Haec quasi cunabula verborum esse crediderunt, ut sensus rerum cum sonorum sensu concordarent* (cit. Klinck, p. 33, n. 86). Cf. K. Barwick, *Probleme der stoischen Sprachlehre*, Berlin, 1957, p. 27 ss.

seu *Catholicon*: «CORPUS a corrumpo dicitur, quia sit nature corruptibilis; vel CORPUS componitur a cor et pus, quasi 'cordis pus', id est 'custodia'; vel quasi coram positus, ...sed potius videtur ethimologia quam compositio». ⁹ En termes d'avui es diria: 'CORPUS està format a base del verb *corrumpere*; observeu les assonàncies fonètiques amb **cordis pus** o **coram positus**, mots que etimològicament no tenen res a veure amb el mot, però que allegòricament poden servir per a exposicions moralístiques'. Etimologies properes, doncs, s'introdueixen, en general, amb expressions com *derivatur a*, *dicitur a*, *vocatum a* o bé *nomen trahit a*, etc., mentre que associacions d'idees de base paronímica van precedides per *componitur a* o simplement *quasi*. El parallelisme fonètic pot ser prou acostat (*cor-pus*) o més i més allunyat (*coram-positus*). Si en el primer cas (la *compositio*) encara es pot creure en una voluntat d'anàlisi lingüística —segons Plató cada paraula elemental és la reducció de tota una frase—, es veu en el segon (una *expositio*) que les preocupacions exegetiques o retòriques es feien preponderants. A l'extrem trobem 'etimologies' acròtiques com les del *Catholicon*: «CADAVER quasi caro data vermibus», «BOS quasi bonus operator soli», o bé «GLADIUS quod gulam diuidit» (llegiu *dividit*). ¹⁰ L'autor mateix s'adonà que amb aquest mètode *omnis dictio ethimologizari possit, dummodo velit aliquis meditari*. Proposa així als teòlegs, predicadors i comentaristes d'incloure en certs mots bàsics elements predeterminats pel sentit que es vol donar al passatge. I com que els contextos poden variar, també s'hauran de trobar diferents etimologies. El mateix mot no solament es pot, sinó que s'ha d'analitzar de diverses maneres.

Vist que 'la lingua batte dove duole il dente', l'estudi diacrònic d'aquestes etimologies associatives permet d'observar molt bé canvis culturals i mentals d'un autor a l'altre. ¹¹ El llibre admirable de Roswitha Klinck sobre *Die Lateinische Etymologie des Mittelalters* mostra l'interès que tindria una col·lecció sistemàtica d'aquestes

⁹ Klinck, p. 44, n. 30; p. 29 cita la mateixa etimologia segons Huc de Sant Victor. Un altre exemple, pp. 29 i 44, n. 23 (cfr. p. 67): "MERIDIES componitur ab 'medio' et 'die', mutata *d* in *r*. Etiam dicitur MERIDIES quasi 'mera dies'; potius ethimologia est quam compositio".

¹⁰ Klinck, p. 20. Hem trobat una etimologia d'aquest tipus en les *Crónicas* de Pero López de Ayala, ed. C. Rosell, BAE 66, reed. Madrid 1953, p. 418: "BEHETRIAS, que quere decir, quien bien les ficiere que los tenga".

¹¹ Klinck, pp. 71-137, discuteix les etimologies de paraules i conceptes com *homo* (quasi *habens omnia manu Omnipotentis*), *sacerdos*, *clerus*, *paganus*, *daemon*, *anima*, *mors* (a Marte / quod sit amara / a morsu), *templum* (a contemplatione), *capella*, *paradisus* (quasi *parans Dei visum* / quasi *paratis dans visum*), *propheta*, *verbum* (quasi *vere bonum*), *religio*, *sanctus*, etc.

associacions d'idees.¹² No és el mateix si hom veu en VIR un derivat de *vires*, 'forces', o de *virtus*, i en MULIER una combinació de **molliens herum** o de **mulcens virum**. Són mentalitats ben distintes les que assenten darrera el mot CAELUM la base *chaos*, *caelare*, *celare*, *cernere*, o bé l'expressió '**casa elios**', *id est solis*; les que creuen que MUNDUS, 'el món', deriva de *mundus*, 'net, bonic', per antifrasi o no; i que *mālum*, 'el mal', és idèntic amb *mālum*, la poma d'Eva en el paradís. Hi ha hagut evidents evolucions teològiques en passar, quant a les derivacions de DEUS, de vuit mots grecs i llatins clàssics diferents a les seleccions o reinterpretacions euhemerístiques dels autors cristians, a exposicions medievals com «**DEUS quasi dans eternam uitam suis**» (llegiu *vitam*), o «**quasi delens scelus**», i a associacions noves amb *theoria* o amb el verb *diligere*.

Però no és tan sols diacrònicament que trobem etimologies múltiples d'un mateix mot. El mateix autor, per mostrar la seva intel·ligència o, més ben dit, per raons hermenèutiques, pot presentar diverses anàlisis, d'acord amb la intenció exegetica. Els millors resultats, que tenen fins i tot un cert atractiu estètic, els trobem quan cada 'etimologia' o 'exposició' correspon a una interpretació d'un mot clau segons un dels quatre sentits de l'Escriptura: l'històric, el moral, l'allegòric i l'anagògic. Un capítol de la monografia de Klinck està dedicat a un exemple d'això pres del comentari del Càntic dels Càntics del cistercenc Tomàs de la darrereria del segle XII,¹³ l'exègesi del vers 6,9: *Quae est ista, quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol...* La paraula AURORA, interpretada com a **aura oriens**, simbolitza la misericòrdia; analitzada com a **augens rorem** és una allegoria de la gràcia divina; desenvolupada en **avium hora** anuncia que hom també, un dia, volarà al cel. Després, les tres interpretacions, segons els seus tres sentits no-literals, de LUNA (**luens noctem**, *id est culpam* / **lux noctis** / **lux noctem amoenans**) permeten de parlar de la salvació

¹² Vegeu nota 6. El prof. F. Ohly de la Universitat de Münster prepara un diccionari de símbols, alegories, etc., medievals que inclourà també etimologies i *expositiones*. Caldrà no oblidar-hi la literatura en vulgar, com per exemple les obres d'Alfons el Savi, el qual en les *Siete Partidas*, dóna per exemple moltes etimologies alegòriques (cf. J. Roudil en els *Mélanges Fouché*, ed. G. Matoré, París, 1970, pp. 153-175). L'etimologia de DIABOLUS que es troba en el *Llibre dels Àngels* d'Eiximenis (BNM ms. 4030 f. cxxixv) com *quasi 'deorsum fluens'* és tradicional i es basa en una traducció (*interpretatio*) del mot considerat com a un compost hebraic. En el *Terç*, cap. 404, llegim: ACCIDIA *quasi 'accipiens diabolum'*.

¹³ Obra cit., pp. 161-169; ed. PL 206.

del pecador en tres etapes, mentre que les tres etimologies de SOL serveixen per a il·luminar tres aspectes de Déu: *solus vere potens / a solon, quod est commune (?) / semitas omnius lustrans*.

Les explicacions pseudo-etimològiques dels hagiònims en la *Legenda aurea* no estan en aquest nivell tan sofisticat i admirable. Jaume de Varazze, en general, repeteix exposicions tradicionals, afegint-n'hi algunes —i serà la feina d'una edició crítica determinar quines— de la seva pròpia imaginació. I igual que en l'Edat Mitjana hom continuava repetint, quant a animals, pedres, etc., les velles històries fantàstiques tan sols perquè permetien d'afegir-hi una bonica moralització, tanmateix es perpetuaven etimologies no-derivacionals perquè presentaven l'autor d'un comentari o d'una prèdica amb materials per a elaborar retòricament. Tan sols es podria criticar concretament l'arquebisbe de Gènova quan tradueix malament les arrels en què separava algun hagiònim. Però també aquí cal recordar que Jaume simplement es basava en una tradició mil·lenària, corrompuda en les repetides còpies de les fonts.¹⁴ El que més compta és la intenció, el que es creia que volien dir les paraules exòtiques. És fàcil de preveure que tals errors de copistes es multiplicaven en les transcripcions de les traduccions en vulgar; l'aparat crític de l'edició de les *Vides de Santz rosselloneses* en darà prou exemples. I fins i tot hi ha versions on les interpretacions etimològiques dels hagiònims es van ometre, probablement per haver-se tornat inintel·ligibles.¹⁵

Però presentem algunes notes 'etimològiques' de la *Legenda aurea* que han sortit bé en la traducció catalana:

«BLASI vol dir aytant con 'blan';¹⁶ o Blasi vol aytant dir con *Belasi*, a *bela*, que vol dir 'àbit', e *sior*, que vol dir 'poc'. Fo el blan per

¹⁴ Klinck, p. 63, indica paral·lelismes quant a les etimologies entre el *Catholicon* de Juan Balbus, les *Derivationes* d'Hugucio, i la *Legenda aurea*, tres obres contemporànies. Com a font directa de la *Legenda* es menciona, a "Mitteilungen für österreichische Geschichte" 65 (1975), p. 376 s., el *Liber epilogorum in gesta sanctorum* de Bartomeu de Trent.

¹⁵ Així en la traducció anònima castellana conservada en la Bibl. Nac. de Madrid, ms. 10.252 (no sé si és idèntica amb l'edició feta el 1500 a Burgos), i en la traducció francesa atribuïda a Jean de Vignay de 1348, conservada per exemple en el ms. 1.011 de la Bibl. Municipal de Tours. Hom diu que William Caxton es basava en Vignay per a la seva versió anglesa, però l'edició de 1483, reeditada fototípicament el 1892, conté, íntegres, les etimologies originals. No he vist la traducció provençal de què parla P. Meyer a "Romania" 27 (1898), pp. 93-137, ni cap de les nou versions en dialectes germànics que menciona K. Kunze en la "Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur" 99 (1970), pp. 265-309.

¹⁶ En el ms. B l'error "blanch". El traductor no feia sempre prou atenció

suavetat de paraules, e fo él àbit de vertut, e fo pocs per humilitat de costumes.»

«NERO és enterpretat 'consel de luu'; o *Naereus*¹⁷ és dit de *neret*, que vol dir 'lucerna', e *us*, que vol dir 'cuytós'; o Nero és dit de *ne*, que vol dir 'no', e *reus*, que vol dir 'colpable', ço és que en neguna manera no fo colpable. Fo él, donques, consel de luu en preïcació de verginitat; e fo luerna en conversació d'onestat; e fo cuytós en fervent amor del cel; e no-colpable en sa puritat de consciència.»

«URBA és dit... de *ur*, que vol dir 'lum' o 'foc', e *banal*, que és 'resposta'. Car el fo lum per bo portament onest, e fo foc per caritat encesa, e fo resposta per ensenyament.»

«PROTASI és dit de *protos*, que vol dir 'primer', e *sios*, que és 'Déus' o 'divinal'. O és dit de *procul*, que vol dir 'luny', e *stasis*, que és 'posicion'. So és enquaix primer per dignitat, e divinal per dilectió, e fo *procul*, so és luy n, de l'atalentament del món.»

«GREGORI és dit de *grex*, que és 'folc' e de *gore*, que vol dir 'preïcar' o 'dir'; per què és dit Gregori preïcador de folc, so és, d'ajustament. O és dit Gregori enquaix *Egregori*, que és dit de *egregi* e *gore*, so és <que el fo> enquaix 'mot sobirà preïcador e enseyador'. O Gregori en nostra lengua¹⁸ vol aytant dir con 'vellant', per so con el vellà a si, e a Déu, e al seu folc, so és, al seu pòbol.»

Problemes en surten sobretot en etimologies expositòries quan el traductor català no copià els elements llatins en què se separa l'hagiònim. Compareu: «IGNATIUS *dicitur quasi ignem patius, id est ignem patiens divini amoris*», traduït per «IGNASSI vol dir enquaix 'foc pacient', so és lo foc <pacient> de l'amor del Seyor», fent l'efecte que 'foc pacient' sigui la traducció (la *interpretatio*) del nom pres com a grec o hebraic. Un altre exemple, on es barregen errors de traducció, és el de SECUNDUS, analitzat com a *se condens, secundans i secum dux*; en català: «SEGON vol aytant dir con 'se bastén', so és que per honestat de bones costumes se componia e s bastia. O Segon vol aytant dir con 'si mateys donan', estant obedient tempradament als manamens de Déu. O Segon vol dir aytan con 'qui à ab si guiador'».

a la distinció entre *interpretatur*, 'es tradueix al llatí' (des del grec, hebraic, etc.), *dicitur a*, 'deriva històricament i lingüísticament de', i *quasi*, 'ens fa pensar, quant al sentit a...'

¹⁷ El traductor català s'ha adonat que li cal deixar aquí la forma llatina del nom perquè es pugui entendre l'exposició que segueix; en l'original dues vegades *Nereus*. Hauria hagut de fer el mateix en casos com el de San "Jacme", on tan sols la forma llatina *Jacobus* es pot dir composta de *jaculo* i *cope*: "quasi 'caesus jaculis' per martirium".

¹⁸ Jaume deia: "Gregorius in lingua nostra 'vigilans' sonat", on *lingua nostra* lògicament hauria de significar 'italià'; però sembla rererir-se més aviat al mot llatí *gregarius*, que segons el glossari de H. Estienne significa "qui grege prae est".

Tampoc no han sortit bé les traduccions de «VITALIS... quasi vivens alis, id est 'tuens se alis' virtutum»: «VIDAL és dit... de 'forsa esgardans per ales', so és, gardans-si ab ales de vertutz»; — «MARCUS... a marto, quod est 'malleus major'»: «MARC és dit de marc, que és 'mal gran'»; — «APOLLINARIS dicitur a pollens et ares, quod est 'virtus'; quasi 'pollens virtutibus'»: «APOLLINARE és dit de polens, que és 'poderós', e de ares, que és 'vertut', so és 'prometens vertuts'»; — «GEORGIUS... a gero, quod est 'peregrinus', et gir, 'preciosus', et us, 'consiliator'...»: «GEORGI és dit de geor, que és 'peregrí', e de gir, que és 'trencament', e de us, que és 'concelador'. Car el fo peregrí en los menyspresamens del món, e trencat en la corona del martiri, e concelador en preïcació del Regne». Un últim exemple: «VEDASTUS quasi vere dans aestus... vel quasi Vae-distans, quoniam aeternum Vae ab eo distat»: «VEDAST vol aytant dir con 'verament donan enteniment', per so cor verament donà a si entenement¹⁹ d'aflicció e de penitència. O vol dir Vedats enquax 'contrarietat perlongant', per so cor contrarietat se luyà d'el perdurablement».

Ès obvi que en les traduccions de la *Legenda aurea* les anàlisis dels hagiònims han perdut molta de llur utilitat com a base per a sermons i elaboracions allegòriques. Però potser en el segle XIV aquest mètode heurístic o l'estil retòric que en resultà ja havien perdut el seu atractiu. Resulta que la tècnica de les etimologies per associacions d'idees i no basades en derivacions lingüístiques ha tingut una voga relativament breu. A l'inici, aprofitant-se del fonament mai no afeblit del concepte estoico-platònic de la llengua com a *phisis* i no *thesis* —on, doncs, *nomina sunt consequentia rerum* i que així, per conseqüència, *ethimologia divina aperit*—²⁰ autors com Hugucio, Papias, Pere Helias, Joan de Dàcia, Juan Balbus, etc., van elaborar en el segle XII glossaris on les velles etimologies greco-llatines se seleccionaven segons si encara eren intelligibles i corres-

¹⁹ Llatí *aestus* mostra que aquí, excepcionalment, és el ms. B que conserva la variant original: *encenament*. En altres llocs caldrà corregir els dos manuscrits segons el text llatí, ben interpretat. Per exemple: "PANCRATIUS a pan, quod est 'totum', et gratus, et citius; quasi 'totus citius gratus'": "PANCRASSI és dit de pan, que vol dir 'tot', e gratus, que vol dir 'plaer', e cicius, so és [tot tost]; enquax 'tot tost [en] gracies en la sua [puericia]" (mss. "provincia" i "provincia", però en llatí *pueritia*).

²⁰ Cites en el famós llibre d'E. R. Curtius sobre *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, apèndix XIV: "Etymologie als Denkform", 5.^a ed., Berna, 1965, pp. 486-490. Toca els mateixos punts F. Kainz, *Philosophische Etymologie und historische Semantik*, "Sitzungsbericht der Akad." 262, 4, Viena, 1960.

ponien a la mentalitat nova. La paraula *assonationes* en la definició de Cassiodor:²¹ *Etymologia est oratio brevis, per certas assonationes ostendens ex quo nomine id quod quaeritur venerit nomen* els invitava a deixar córrer lliurement la seva fantasia per trobar components múltiples en els mots estudiats, amb la intenció d'oferir el més gran nombre possible d'arguments *a nomine*. Lògicament, Pere Helias va elaborar després una nova definició: *Ethimologia est expositio alicuius vocabuli per aliud vocabulum, sive unum sive plura magis nota secundum rei proprietatem et litterarum similitudinem*,²² amb èmfasi sobre 'vàries paraules més conegudes' i 'coincidència en el sentit i en la forma'. Afegeix com a exemples «LAPIS quasi ledens pedem», i «FENESTRA quasi ferens nos extra». Alguns pocs exemples d'aquesta mena d'etimologitzar els trobem ja en Isidor: «CATENA, quod se capiens teneat plurimis nodis» (*Ety.* 5. 27,9), però tan sols a la darrerria del segle XII comencen a preponderar. Fins i tot hi ha hagut qui admirava aquesta virtuositat dels *moderni*, tant més «perspicaces» que els *antiqui*, d'analitzar repetides vegades una mateixa paraula: *in multiplices se derivandi rivos multipliciter extendunt*.²³ Perquè a partir del segle XIV aquesta tècnica de la descomposició de paraules en altres mots o en tota una sèrie de mots que contenen les seves lletres o síl·labes, es va abandonar, encara no s'ha estudiat. És possible que un canvi en la mentalitat religiosa hagués conduït a una nova art de predicar, més popular i espontània, i que els humanistes del Renaixement, més bons llatínistes, hellenistes i, per què no?, lingüistes que els gramàtics dels dos segles precedents, tornessin al sentit tradicional de l'etimologia autèntica.

Però en el Barroc, aquest eco de l'Edat Mitjana, brotaren encara algunes flors tardanes d'aquella vella escola. Calderón se sentia com a casa seva analitzant el nom de MARIANA segons el sistema de Jaume de Varazze:

«Tomando a *Marte* el Mar / y a *Diana* el ana, encierra el nombre de Mar-y-ana / imperiosas excelencias.»²⁴

S'ha mantingut ferma fins avui —per a mal o per a bé— la convicció que l'etimologia pot servir com a argument de retòrica, que

²¹ Ell mateix molt hàbil en aquesta mena d'etimologies sillàbiques com «BARBARUS a *barba* et *rure*»; «DOLOR quasi *domabilis horror*»; «PATRIA quasi *patris atria*», etc. Més exemples en Klinck, p. 65 ss.

²² Citat últimament per Klinck, p. 13, n. 17; cf. p. 67.

²³ Osbern de Gloucester, *Derivationes*, segona meitat del segle XII, citat per Klinck, p. 38.

²⁴ Citat per Curtius, p. 490.

ajuda a comprendre més profundament els conceptes en qüestió, que és més o menys idèntica amb la seva definició, etc. Mantenir, però, que qualsevol assonància fonètica expressi alguna simbiosi mística entre els sentits dels mots parònims, ja no ho fa ningú... i encara caldria provar que els comentaristes medievals mencionats hi creguessin, i que no hi veiessin simplement una mena d'especulacions teològiques fàcils.

CURT J. WITLIN

Universitat de Saskatchewan